Romanoslavica XLV

DUŠA, TOSKA, SUD'BA SAU LIMBA RUSĂ DIN PERSPECTIVA ETNOLINGVISTICII: O PRIVIRE ASUPRA CONCEPŢIEI ANNEI WIERZBICKA

Marina VRACIU

Idei principale din opera lingvistică a Annei Wierzbicka

Primele lucrări ale Annei Wierzbicka au apărut la mijlocul deceniului şapte din secolul trecut şi au avut ca obiect descrierea semantică a vocabularului limbii polone şi rus[1]. În anul 1972, a apărut cartea *Semantic Primitives*, care a avut un rol important în evoluţia teoriei semantice din anii 1970-1980. În această lucrare a dezvoltat sistematic ideea construirii unui metalimbaj universal pentru descrierea sensurilor pe baza unor unităţi semantice elementare de tipul „eu", „tu", „a vrea", „bun" etc. (numărul acestora a ajuns la aproximativ douăzeci). În anul 1980, a apărut *Lingua mentalis: the Semantics of Natural Language*, în care cercetătoarea continuă să caute „submulţimea universală de sensuri" pentru descrierea dintr-un dicţionar şi a unei gramatici a limbilor naturale. În acelaşi an a apărut o altă carte a lingvistei australiano-poloneze, *The Case for Surface Case*, în care este abordat un material nou (cazul instrumental în limba rusă), marcîndu-se apariţia unui nou domeniu al cercetărilor semantice, explicarea sensurilor indicilor gramaticali. Ideea a fost dezvoltată în cartea *The Semantics of Grammar* (1988), pe baza unui material mai amplu şi mai variat: cazul dativ din limbile slave, complementele sentenţionale din engleză, cauzativul din japoneză, indicii numărului plural etc. În 1985, în volumul *Lexicography and Conceptual Analysis*, care se ocupă cu explicarea vocabularului obiectelor, Wierzbicka a formulat şi a demonstrat teza despre caracterul antropocentric al limbii naturale şi, în consecinţă, dependenţa semnaticii de reprezentările umane despre lumea fizică, şi nu de structura universului fizic. Reprezentările fiind diferite, explicaţiile aceloraşi noţiuni diferă şi ele. Ultima teză este dezvoltată şi în cartea despre semantica gramaticii, pe baza materialului confruntativ al „aceloraşi" categorii gramaticale şi construcţii sintactice din limbi diferite. Aici apare ideea dominantă în studiile ulterioare ale lingvistei, cea a „stereotipurilor culturale", care determină în mare parte structura semantică a unei limbi, idee dezvoltată în *Cross-*

[1] Anna Wierzbicka, *Наброски к русскому семантическому словарю*//Научно-техническая информация, 1968, Сер.2, №12

BDD-A24223 © 2009 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:03:53 UTC)

Cultural Pragmatics: The Semantics of Human Interaction (1991), *Semantics, Culture and Cognition* (1992), *Understanding Cultures Through Their Key Words: English, Russian, Polish, German, Japanese* (1997), *Emotions Across Languages and Cultures: Diversity And Universals* (1999). În centrul atenţiei stau, în particular, noţiuni specifice şi greu traductibile (de exemplu, rus. *судьба*, „soartă", sau *душа*, „suflet", devenite stereotipuri). Concomitent, în concepţia Annei Wierzbicka, omenirea deţine, în ciuda diversităţii externe a limbilor şi a culturilor, o unitate indiscutabilă. Această realitate îi permite lingvistei să postuleze (nu pentru prima dată în istoria lingvisticii) existenţa unui metalimbaj semantic univesal şi să revină la ideea primitivelor semantice. Într-un volum de studii tipologice (redactat de Wierzbicka împreună cu Clifford Goddard), *Semantics And Lexical Universals: Theory and Empirical Findings* (1994), se încearcă să se descrie după aceeaşi schemă unică fragmente de bază ale vocabularului unor „limbi exotice". *În Cartea What Did Jesus Mean? Explaining The Sermon on The Mount and The Parables in Simple and Universal Human Concepts* (2000) pildele evanghelice sînt traduce în metalimbajul semanticii.

O descriere a limbii ruse

În volumul din 1992, Wierzbicka a publicat un studiu special dedicat limbii ruse[1], pe care se bazează observaţiile din această lucrare. Rădăcinile ideilor care stau la baza explorării propuse de lingvistă se află în concepţii diverse, tradiţia raţionalismului francez al gramaticii de la Port Royal, ideile lui W. von Humboldt şi teoria lui Sapir-Whorf. Apariţia cărţilor Annei Wierzbicka a trezit un viu interes în Rusia, unde a generat o serie de studii şi articole care au explorat cu entuziasm specificul limbii ruse, „tabloul lumii" prin „cuvinte-cheie" şi caracterul naţional, semante de lingvişti N.D. Arutiunova, Anna A. Zalizniak, I.B. Levontina, E.V. Urîson, A.D. Şmeliov, E.S. Iakovleva. Lucrările Annei Wierzbicka interferează şi cu lingvistica cognitivă, de care în Rusia se ocupă de mai mult timp, I.D. Apresian, autorului unei semantici lexicale[2], reper important al „şcolii semnatice de la Moscova". În Rusia, lingvistica cognitivă este reprezentată de cercetătorii A.N. Baranov, A.E. şi A.A. Kibrik, I.M. Kobozeva, E.S. Kubriakova, E.V. Rahilina şi alţi cercetători.

În lucrarea amintită, Wierzbicka identifică „temele culturii" din limba rusă prin investigarea şi încercarea de a da o „explicaţie" a „spiritului limbii". În cele ce urmează vor fi rezumate aceste „teme culturale din cultura şi limba rusă", care vor fi ilustrate selectiv cu exemplele autoarei comentate. Legate de anumite proprietăţi semantice ale

[1] *Русский язык,* în vol. Anna Wierzbicka, *Язык. Культура. Познание.* M., Русские словари, 1996, pp.33-88, apărută cu titlul *The Russian Language*. In: A. Wierzbicka. *Semantics, Culture, and Cognition: Universal Human Concepts in Culture-Specific Configurations.* Oxford: Oxford University Press. 1992, p.395-441. (Ch.1).

[2] *Лексическая семантика*, în două volume, Школа «Языки русской культуры», изд. фирма «Восточная литература» РАН, 1995.

BDD-A24223 © 2009 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:03:53 UTC)

limbii, aceste teme sînt, după părerea lingvistei poloneze: caracterul emoţional şi emotivitatea, exprimată prin cuvîntul-concept *душа* (“suflet”, engl. *heart*); înclinaţia spre pasivitate şi fatalism, redată prin *судьба* (“destin”, engl. *fate*, *lot*); caracterul iraţianal – antiraţionalismul *тоска* (“dor”, engl. *longing*, *wish*); preferinţa pentru sentinţa morală, *справедливость* (“dreptate”, “interioară, morală”). Aceste teme şi trăsături ale „sufletului rus” pot fi bogat ilustrate cu material lingvistic şi corespund atît dovezilor din alte surse cît şi intuiţiei ruşilor înşişi, dar şi intuiţiei celor care studiază diverse aspecte legate de viaţa în Rusia.

1. Emotivitatea (caracterul emoţional, *эмоциональность*) presupune importanţa acordată emoţiilor şi sentimentelor precum şi manifestării acestora, încărcătura emotivă intensă a limbii ruse, materializată printr-o abundenţă de mijloace lingvistice: numeroasele sinonime pentru verbele care exprimă respectivele stări. Prezentînd această particularitate, Wierzbicka indică elemente de limbă ca: verbe pentru exprimarea emoţiilor „active” în limba rusă (*радоваться, тосковать, скучать, грустить, волноваться, беспокоиться, огорчаться, хандрить, унывать, гордиться, ужасаться, стыдиться, любоваться, восхищаться, ликовать, злиться, гневаться, тревожиться, возмущаться, негодовать, томиться, нервничать* etc.), mult mai numeroase decît la „polul opus”, în limba engleză. Acestor verbe şi se adaugă antroponimele şi adjectivele cu numeroase forme diminutivale. Acestea indică o propensiune, în tradiţia culturală rusă, spre comunicarea extrem de apropiată, intimă, spre empatizarea intensă. Repertoriul bogat de diminutive-sinonime are conotaţii pragmatice diferite: *Катя* (neutru), *Катенька, Катюша*, (afectuos), *Катька* (negativ), *Катюха* (afectuos-distant), *Катюшенька* (maximum de afectivitate). Tot aici intră şi numeroase adjective diminutive, formate cu sufixul *-енк*, avînd sensul invariant de „emoţie incertă, de „simt ceva în acest sens”: *молоденький* („tinerel”), *родненький* („drag, apropiat, scump”), *плохонький* („vechi, bolnăvior”), *худенький* („slăbuţ”), *приятненъкий* („plăcut”).

2. Sesizarea caracterului necontrolabil, spontan al vieţii (*неконтролируемость*) şi fatalismul din cultura rusă se manifestă în planul limbii prin numărul ridicat de construcţiile infinitivale cu (1) predicatele de necesitate şi posibilitate şi (2) construcţiile infinitivale fără cuvinte modale, precum; în al doilea rînd, prin construcţiile reflexive. Astfel, spre deosebire de mai multe limbi europene (nu numai cele slave, ci şi germana şi franceza), în limba rusă avem două orientări în prezentarea fiinţelor supuse încercărilor emotive: una „activă”, în care fiinţa este văzută ca agent, şi alta „pasivă”, în care fiinţa este văzută ca cineva care suportă consecinţele manifestării unor forţe externe, generatoare de trăiri. Acestea se reflectă în structurile sintactice avînd predicatul logic la dativ. Componenta semantică în asemenea enunţuri „impersonale” este „nu fiindcă X nu doreşte”. Inventarul limbii este destul de bogat, de fapt este vorba despre o întreagă categorie de cuvinte „emotive” (adverbe şi locuţiuni adverbiale)

BDD-A24223 © 2009 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:03:53 UTC)

folosite pentru expresia unor fenomene emotive pasive nevolitive. Exemplele precum: *Он завидовал. – Ему было завидно*. Sau *Он мучился (скучал, стыдился, грустил, жалел) – Ему было мучительно (скучно, стыдно, грустно, жалко)*.

Schema verbală activă presupune drept cauză care provoacă un sentiment unei persoanei faptul că persoana respectivă s-a gîndit o vreme la acele sentimente. Schema dativă (1), adverbială vorbeşte despre faptul că sentimentul respectiv nu se află sub controlul celui care o trăieşte. Experienţa non-volitivă este redată şi prin (2) construcţii infinitivale: *Пастушонку Пете / Трудно жить на свете* (Esenin). Astfel, ambele modele, atît cel infinitival, cît şi cel reflexiv, sînt impersonale şi reprezintă fiinţele umane „acumulînd pasiv experienţa de viaţă", care nu pot folosi experienţa respectivă, deoarece aceasta nu se află sub controlul lor: *Мне живется очень плохо, нас в одну комнату набито четыре человека...* (Ţvetaeva).

Schema dativă (1), adverbială „divulgă" faptul că sentimentul respectiv nu se află sub controlul celui care o trăieşte: *Совестно мне очень перед тобой, что тебе скверно, суетно, хлопотно, а мне так прекрасно; но утешаюсь тем, что это нужно для моего дела* (Tolstoi).

3. Caracterul iraţional (*иррациональность*) presupune, în viziunea lingvistei A.Wierzbicka, absenţa, în limba rusă, a unei conştiinţe dezvoltate de agent, a conştiinţei de participant „activ" la evenimente, „sentimentul că oamenii nu sînt stăpîni pe vieţile lor, că posedă doar o capacitate limitată de a-şi controla vieţa; omul rus apare înclinat spre fatalism, umilinţă şi asculare"; individualizarea insuficientă a individului ca agent autonom, ca persoană care tinde să-şi atingă scopul propriu şi să controleze evenimentele se manifestă, în sintaxă, prin preferinţa pentru infinitivul şi dativul subiectului-obiect urmate de verbe pasive. Tot aici intră şi frecvent utilizatul adverb *авось* („poate"„şi dacă..."", care implică expresia nei speranţe tacite).

O serie de construcţii infinitivale din rusă ilustrează această „atitudine ruseascâ". Asfel, construcţiile cu predicate ale necesităţii şi posibilităţii implică atît o „abordare activă" (legată de construcţiile nominative, de agens) cît şi „pasivă" (în care subiectul este paciens) care solicită exclusiv pasivul sînt *надо, нужно, необходимо, нельзя, невозможно, не полагается, следует, должно*, de ex.: *Ехать мне завтра. Sau: Всем надо браться, – усмехаюсь я* (Okudjava); *Пойдем, зайдем в контору, если тебе нужно* (Tolstoi). *Можно сесть возле вас?*

Construcţiile infinitivale fără cuvinte modale implică modalitatea, necesitate, imposibilitate, avînd în compoziţie *не могу, обязан, следует* sau *должен* trimit spre ceeaşi atitudine. „Fatalismul" este ilustrat prin exemple din diverse perioade din istoria limbii ruse: *Не бывать Игорю на Руси святой...* („Nu îi este dat lui Igor să aibă drum înapoi în Sfînta Rusie", *Cîntec despre oastea lui Igor*) şi, la distanţă de secole, printr-o afimaţie a lui Soljeniţîn: *Все уже видят, что вместе нам не жить!* („Vor vedea toţi că nu ni-i dat să avem viaţă împreună!"). Exemplele din acest grupaj sînt deosebit de

BDD-A24223 © 2009 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:03:53 UTC)

bogate şi comportă nuanţe subtile care, după părerea Wierzbicka, trimit la acelaşi emotivitate, fatalism şi imposibilitatea de realizare a unui proiect: *Ни пройти ни проехать*; *Не догнать тебе бешеной тройки*; *Без всенародного голосования* – этого не решить.

Wierzbicka analizează structurile sintactice care „reflectă" această atitudinea menţionată, explicîndu-le în termeni similari celor utilizaţi pentru exemplele de mai sus: formula structurală „Negaţie" + „Infinitivul agentiv" + „Dativ uman", recurgînd la termeni precum (pentru acelaşi grupaj de exemple ca supra) : „(cineva) nu poate gîndi : „dacă vreau, am să fac aceasta".

Taxonomia şi exemplificările continuă cu alte structuri, după cum urmează: b. ce doresc s-ar putea să nu aibă loc, ca, de ex., în *Быть первым, вольно одиноким! / И видеть, что близка мета, / И слышать отзвуком далеким / Удары ног и щелк хлыста!* (Briusov); c. ar fi bine/rău..., expresia unei dorinţe pentru sine: *Сейчас бы покурить... Закусить бы...* sau d. A dorinţei îndreptată spre altcineva: *Ну что вы сидите дома? Ехали бы на теплые воды.* (Tolstoi); e. teamă: *Часы коммунизма – свое отбили, но бетонная постройка его еще не рухнула. И как бы нам, вместо освобождения, не расплющиться под его развалинами* (Soljeniţîn); *Как бы не опоздать* (Tolstoi); f. *'мне следовало бы'* „Ar trebui", care exprimă obligaţiile curente: *Может быть, мне вернуться, товарищ младший лейтенант?* (Okudjava); *Ну, барин, обедать*! (Tolstoi). – *Завтракать, барин, – сказал старик*; *Не «гордиться» нам; не протягивать лапы к чужим жизням – а осознать свой народ в провале изможданющей болезни, и молиться, чтобы послал нам Бог выздороветь, и разум действий для того* (Soljeniţîn); g. Nu se ştie ce ar trebui/ urma făcut şi cum anume: *Но что делать? Что делать? – с отчаянием говорил он себе и не находил ответа* (Tolstoi). *Что мне было делать? Как подать ей помощь?* (Puşkin); h. „trebuie neapărat", este imperios necesar, *'мне необходимо'*, *насущная необходимость: Нам ехать-то всего сорок километров* (Okudjava). *Мне ведь уезжать, – говорю я, ты скажи, напишешь мне?*(Okudjava).

Pe lîngă construcţiile infinitivale, rusa recurge la construcţiile reflexive, care exprimă: incapacitatea de a realiza ceea ce se doreşte: *Не спится ей в постели новой* (Puşkin); *О здешней жизни уже не пишется, я уже еду* (Ţvetaeva); *Мне сегодня не читается*; j. capacitatea neînţeleasă de a face ceva foarte bine: – *Писалось тебе? – Чудесно писалось* (Veresaev); k. acte mentale neintenţionate: *Ему хотелось слышать звук ее голоса* (Tolstoi). *Все новости – при встрече. Теперь уже мало осталось, хотя и самой не верится* (Ţvetaeva); *Мне хочется* (cf. structura „activă" *Я хочу*).

4. Sentinţele morale categorice. Cea de-a patra trăsătură a limbii ruse în această perspectivă rezumată constă în absolutizarea dimensiunilor morale ale vieţii umane. Accentul pus pe confrunatarea binelui şi a răului (în interiorul eului propriu şi în alţii) se manifestă prin preferinţa pentru sentinţele extreme, atît în aprecierile negative, cît şi în

BDD-A24223 © 2009 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:03:53 UTC)

cele pozitive: *Ах, какой вы, говорит, подлец (так и сказала)! Какой вы злой, говорит, подлец! Да как вы смеете!* (Dostoievski). *Заметил, подлец! – подумал Пустяков. – По роже вижу, что заметил.!!* Tendinţa excesivă spre polul opus se observă, în exemple ca: *Он необычайно и благородно красив, он прекрасен внешне и внутренно... Он блестяще одарен, умен, благороден. Если бы Вы знали, какой это пламенный, великодушный, глубокий юноша!* (din corespondenţa Marinei Ţveteva).

Toate trăsăturile enumerate şi ilustrate pînă aici se manifestă atît în conştiinţa de sine rusă (după cum se poate vedea în literatura rusă şi la gînditorii ruşi N. Berdiaev şi V. Losski, consideră pe bună dreptate Wierzbicka, precum şi în notele celor care apreciază/au apreciat cultura rusă din exterior, de pe poziţiile „străinului".

Mulţi autori din perioada post-sovietică văd, în construcţiile impersonale, urmînd-o cu entuziasm pe Wierzbicka, expresia pasivităţii, iraţionalităţii. Aceste idei sînt reflectate şi în lucrări (la graniţa cu „popularizarea") adeseori citate[1]. Se aduc, de pildă, dovezi în sprijinul ideii că în engleză, „autorul acţiunii îşi asumă acţiunea şi consecinţele acesteia", în timp ce în rusă, „şi acţiunile, şi responsabilitatea sînt impersonale, individul fiind dizolvat în colectiv, natură, elemente, în forţele necunoscute, nedeterminate": *Покурить бы – I feel like smoking*; 2) *Думается, что – I think*; 3) *Есть охота – I am hungry*; 4) *Холодает – It's getting cold*; 5) *Мне холодно – I am cold*; 6) *Мне не спится – I don't feel like sleeping*; 7) *Тебя ранило? – Are you wounded?*

Putem presupune că popularitatea concepţiei Annei Wierzbicka se explică şi prin libertatea de exprimare căpătată de lingvişti în spaţiul ex-sovietic după 1991 şi prin deplasarea sferei de interes spre domenii de cercetare mai puţin frecventate. Se poate înţelege atunci că o serie de aspecte legate de teoria Wierzbicka au rămas nesemnalate.

Trasee spre o critică a concepţiei

La sfîrşitul lucrării sale consacrate descrierii limbii ruse din perspectivă etnolingvistică şi cognitivă, Wierzbicka exprimă conştiinţa faptului că ideile sale ar putea considera „încercarea de a caracteriza limba rusă ca un univers semantic şi cultural o chestiune absolut lipsită de sens"[2] precum şi conştiinţa faptului că domeniul de investigaţie a „limbii şi culturii" „a avut de suferit deopotrivă de pe urma prietenilor ca şi a duşmanilor"[3]. Asumîndu-şi un anumit risc intelectual, absent în studiile pozitiviste şi generativiste precum şi în alte studii care presupun operarea cu nişte modele, Wierzbicka face încercare de a „înţelege mai în profunzime esenţa culturii", „dincolo de limitele ştiinţei limbii".

Am tins şi noi să ne alăturăm la un moment dat unor critici care concluzionează că „teoria Annei Wierzbicka cu privire la reflectarea caracterului iraţional şi contemplativ

[1] De exemplu, S.G. Ter-Minasova, *Язык и межкультурная коммуникация*, M, «Слово» 2000.
[2] *Op.cit*., p. 86.
[3] *Idem.*

BDD-A24223 © 2009 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:03:53 UTC)

în gramatica limbii ruse" pare convingătoare doar la prima vedere, deoarece „nici ea, nici susţinătorii săi nu amintesc o serie de factori care le contrazic concluziile"[1]. Cel mai important dintre acestea este, fără îndoială, tipologia lingvistică: dacă în limbile analitice construcţiile impersonale fie lipsesc cu desăvîrşire, fie sînt puţin numeroase, în limbile sintetice acestea nu numai că se păstrează foarte bine, dar pot să şi evolueze"[2]. Aceasta are loc în orice limbă, „deoarece nu există nici o legătură între structura unei limbi şi nivelul de gîndire sau tipul de viziune asupra lumii. Numărul relativ mare de construcţii impersonale din limba rusă este condiţionat de caracterul conservator al limbii, care facilitează păstrarea unor elemente din proto-indo-europeană (IE), precum şi de contactele intense cu limbile flexionare, fino-ugriene. În IE, impersonalul a apărut, evident, ca urmare a structurii sale iniţial denominative („ergative" sau „active")[3].

Printre criticile aduse teoriei se numără, pe lîngă nemenţionarea surselor concepţiei, ignorarea tipologiei şi a diacroniei, precum şi la ignorarea datelor statistice a unor fapte de limbă din alte idiomuri. Astfel, de exemplu, un din sursele posibilie ale concepţiei, sau doar apropierea acesteia de ideile lingvistului danez Ch. Uhlenbeck, bazate, la rîndul lor pe o concepţie populară în anii 1920, a lui L. Levi-Bruhl, despre caracterul pre-logic al gîndirii omului primitiv, legat de reprezentări totemice[4]. Trăsături precum „fatalismul, iraţionalismul, pasivitatea", adică raportarea pasivă la viaţă erau descoperite în limbile cu aşa-numita „structură ergativă" (în care subiectul stă la un caz apropiat de dativul sau instrumentalul rus, iar complementul la un caz asemănător cu nominativul (limbi în care se spune: „De mine a fost ucis iepurele" sau „De mine s-a ucis iepurele", în loc de o structură „activă" în care acelaşi mesaj se transmite prin structura „Am ucis iepurele").

Wierzbicka să fi transpus concepţia lui Uhlenbeck de la structura ergativă la propoziţiile impersonale, iar adepţii săi afirmă că „multiplicare numărului de construcţii impersonale este un fenomen tipic rusesc"[5]. Afirmaţia este lipsită de adevăr (sau superficială) dacă o confruntăm cu observaţiile lui V.V. Vinogradov, care nota faptul că „lărgirea sferei impersonalului şi în ucraineană"[6]. Fenomenul s-a înregistrat într-o serie

[1] *De exemplu, Ye.V. Zaretsky*, Über einige ethnolinguistische Mythen (am Beispiel des Russischen*), în* Acta Linguistica, *Vol.2, No 2 (2008),* http://open.slavica.org/index.php/als/article/view/*145/0*

[2] *Idem.*

[3] *Ibidem*.

[4] S.D. Kaţnelson, *К генезису номинативного предложения*, М., Изд-во АНСССР, 1936. O serie de critici au renunţat cu timpul la opiniile lor, iar alţii au fost acuzaţi pentru ele din pricina direcţiei naţionalist-rasiste.

[5] M.V. Zaharova, «Безличные предложения в культурологическом аспекте»// Сопоставительная филология и полилингвизм, Казань, КГУ, 2003, http://www.ksu.ru/f10/publications/2003/sopost.php?sod=0

[6] V.V. Vinogradov, Основные вопросы синтаксиса предложения (на материале русского языка) // *Избранные труды. Исследования по русской грамматике*, М. Наука, 1975.

BDD-A24223 © 2009 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:03:53 UTC)

de limbi, irlandeza, de exemplu, dar şi în karakalpacă pînă la limbile indoiraniene. Indoeuropeistul J. Wackernagel scria, asemenea altor lingvişti, despre faptul că nu se pot observa nici un fel de tendinţe anume în evoluţia construcţiilor impersonale: istoria limbilor prezintă mai curînd dovezi despre un ciclu de transformări ale construcţiilor impersonale în construcţii personale şi invers[1]. Astfel, sfera impersonalului se reduce numai la limbile care sînt supuse proceselor de analitism (trecerea de la starea de limbi sintetice). O trăsătură caracteristică a limbilor analitice este topica fixă (subiect-predicat-complement), care nu admite poziţionarea obiectului înaintea subiectului. Construcţiile impersonale au pe primul loc complementul (rus. *Мне хочется, Его ранило, Ему показалось*), în starea de analitism acestea fie dispar, fie devin construcţii personale[2].

În engleză, limbă analitică, care în stadii anterioare prezenta o serie de trăsături ale sintetism, construcţiile impersonale erau destul de răspîndite: *Me gomenep* („Îmi place"), *Me grullep* („Mă sperie"), *Me list* („Vreau", „Îmi vine") etc. Se vede că în aceste construcţii topica nu respectă regulile gramaticii engleze contemporane[3].

Faptul că susţinătorii Anna Wierzbicka nu recurg la datele statistice poate constitui o altă critică adresată teoriei. Există studii[4] care confirmă că 35% din ruşi cred în destin, în timp ce, comparativ, 75% din americani cred că vor ajunge în paradis (şi americanii cred, aşadar, în destin). Ignorînd rezultatele studiilor statistice, susţinătorii ideilor Wierzbicka consideră că aceste construcţii impersonale sînt incompatibile cu atitudine creativă faţă de limbă, care se manifestă, dimpotrivă, la britanici şi americani. Un studiu cantitav mai vechi a inventariat numărul construcţiilor impersonale[5].

Etnoligvistica occidentală vorbeşte (de aproximativ 300 de ani) despre utilizarea intensivă a diatezei pasive ca marcă a pasivităţii şi fatalismului, iar în anii 1920 s-au făcut observaţii despre corelarea dintre utilizarea intensă, în limbile engleză şi germană, a diatezei active şi atitudinea creativă în faţa vieţii[6]. Determinări cantitative ignorate au demonstrat că engleza recurge frecvent la pasiv, mult mai frecvent decît rusa, după cum

---

[1] Apud Kaţnelson, *op.cit*., p. 23.

[2] O. Semerini*, Введение в сравнительное языкознание*, M., Наука, 1980.

[3] V.D. Arapkin, *Сравнительная типология английского и русского языков: учебное пособие*, M.: ФИЗМАТЛИТ, 2005.

[4] Datele provin din Ye.V. Zaretsky (v.n.7). care trimite la concluziile Institutul Central Rus de Sondaj al Opiniei Publice VŢIOPM. Faptul că în engleză construcţiile impersonale au dispărut nu are, după cum se vede, nici o legătură cu această statistică (la care s-ar putea adăuga aderenţa la astrologie etc.) şi nu se poate stabili vreo legătură între concepţia raţionalistă şi absenţa acestor contrucţii în limbă.

[5] Mark Green, *On the syntax and semantics of impersonal sentences in Russian:A study of the sentence type Vetrom uneslo lodku,* Cornell, 1980.

[2] J.G. Herder, *Uhrspung der Sprache* (1772), W. von Humboldt, tratatul publicat postum (1836), *Despre diversitatea structural a limbilor* (traducere in limba română de E. Munteanu, Polirom, Iaşi, 2008); Ch. Uhlenbek, *Agens и Patiens в падежной системе индоевропейских языков*, în vol. *Эргативная конструкция предложения*, Moscova, 1950 pp. 101-103.

BDD-A24223 © 2009 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:03:53 UTC)

se poate afla din lucrări de tipologie mai vechi sau mai noi[1]. Aceste aspecte par să fie ocolite, investigaţia concetrîndu-se asupra construcţiilor impersonale.

Uhlenbeck scria despre faptul că „pentru gîndirea omului primitiv cauza supremă este nu el care realizează acţiunea, ci „forţele misterioase" care acţionează, pentru care acesta din urmă serveşte doar ca unealtă docilă, pasivă[2]. O părere apropiată de cea a Annei Wierzbicka, care comentează despre propoziţia *Его убило молнией* („A murit trăsnit") sau *Его переехало трамваем* („L-a călcat tramvaiul") ca reflecînd „evenimente reprezentate ca şi cum ar fi un instrument al unei forţe nevăzute"[3]. Această concepţie a fost respinsă de lingviştii din perioada sovietică: „materialul limbilor indoiraniene nu permite să se vorbească despre nici un fel de caracter primitiv al gîndirii vorbitorilor de limbi în care există construcţia ergativă, deoarece această construcţie a apărut în perioada istorică de dezvoltare a limbilor flexionare, care deserveau civilizaţii evoluate[4]. Tot acolo se vorbeşte despre faptul că în istoria unui areal anume de limbi IE este posibil să se fi petrecut schimbări succesive ale ambelor modele de propoziţii (ergativă şi nominativă). S-a argumentat că pasivul şi activul fac parte din universalii, după cum singularul presupune pluralul şi invers. În acest context, ergativul „rezolvă o situaţie de comunicare" în limbi în care nu există categoria diatezei. Exemplele aduse din limbi din Asia Mică indică contexte în care şi numele de zeităţi apar în fraze de structuri similare[5]. Nimeni nu poate nega o afirmaţie ca cea a lui N.F. Iakovlev: „După cum nu există în natură popoare şi rase active sau pasive din naştere, tot aşa, nu există nici rase sau popoare, cu o structură, pe de o parte, activă, iar pe de alta, pasivă a vorbirii"[6]. Deşi există dovezi că limbile IE au fost structuri ergative, acest lucru nu a fost recunoscut, din motive politice, fapt semnalat de un cunoscut lingvist, S.D. Kaţnelson[7].

În afara sugerării unor diferenţe de comportament (pasiv-activ), în concepţia Annei Wierzbicka se omit şi particularităţi care ţin de istoria limbii. Revenind la construcţiile impersonale, dispărute la un moment dat, legat de trecerea la analitism, ca urmare a distrugerii sistemului flexiunii, subiectul s-a contopit formal cu obiectul, de aceea complementul, care stătea pe primul loc, fie s-a transformat în subiect (*Methink* «*Мне кажется*», „Mi se pare" > *I think* «*Я думаю*», „(Eu) cred"), fie au fost mutate la

[1] M.A. Apollova, *Specific English. Грамматические трудности перевода*, M, Международные отношения, 1977; Arakin, op.cit.
[2] G.A. Klimov, *Очерк общей теории эргативности*, M., Наука, 1973.
[3] Wierzbicka, *Русский язык*, p. 23.
[4] L. Pireiko, *apud* Klimov, *op.cit*., p. 41.
[5] I. Diakonov, *Древний языки Передней Азии,* M. 1967; T.V. Gamkrelidze, V.V. Ivanov, Индоевропейский язык и индоевропейцы. Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры, Тбилиси, Изд-во Тбилисского Ун-та, 1984.
[6] Adusă în discuţie de Zareţki în articolul menţionat.
[7] H. Güntert, G. Schmidt-Rohr, Fr. Stroh, apud Kaţnelson, *Op.cit*., p. 12.

BDD-A24223 © 2009 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:03:53 UTC)

sfîrşitul enunţului (*Meseems > It seems to me* «*Мне кажется*»)[1]. Aceasta este o teorie dominantă în lingvistica contemporană. David Denison scrie, după trecerea în revistă a unei literaturi vaste, despre punctele de vedere cu privire la teoria impersonalului, remarcînd că dominate sînt teoriile lui van der Graaf şi Jespersen, conform căreia, substantivele (în poziţie înaintea subiectelor) care nu erau subiecte au devenit subiecte"[2], iar pronumele au fost regîndite prin analogie.

În privinţa dativului corelat cu pasivitatea, aflat în centrul atenţiei Wierzbicka şi a celor care i-au preluat opiniile, se poate invoca opinie autorizată a lingvisului rus (din perioada sovietică) G.A. Klimov, care respingea ca „anacronică" următoarele despre construcţia ergativă[3].

Pe de altă parte, în engleză, sistemul cazual a fost distrus, aşadar, este incorect a se compara prezenta dativului într-o limbă (rusa) cu o altă limbă (engleza) în care acest caz nu există.

Chiar dacă nu putem şti ce conţinut avea impersonalul în indo-europeană, lingviştii susţin ca probabilă situaţia în care verbe de tipul *светает* („Se luminează de ziuă.") semănau iniţial cu nişte substantive, şi în consecinţă nu necesitau subiecte; alte verbe impersonale fiinţau ca atare în urma unor eliziuni, prin renunţarea la elementele de la sine înţelese: *Дождь дождит > Дождит*[4]. În indo-europeană existau caracteristici ale structurii active, în care „subiectul" pe lîngă verbul care exprima acţiuni nevolitive (de tipul *хотеться, видеться, спать, умирать, грустить* etc.) este reprezentat ca un complement: *Ему хочется, видится, спится*[5]. Limbile active au fost separate de cele ergative, din care se considera că făceau parte, în anii 1970. În acest context, rusa este considerată o limbă „activă", deoarece etalează: o categorie a stării (utilizată în construcţii impersonale), adjective nu foarte dezvoltate, construcţii cu dativul „afectiv", numărul relativ redus de subiect exprimat prin substantive inaimate; coincidenţa nominativului şi a genitivului la substantive cu denotate inanimate: *Я вижу солнце – Солнце светит*; apariţia foarte tîrzie a substantivelor de persoana a III-a[6].

Este ridicol să credem, în secolul XXI, că folosind expresia *Его убило молнией*, un vorbitor se raportează la fenomenul meteorologic respectiv. Nu facem decît să preluăm structuri ale căror denotat nu mai coincide sau a dispărut în conştiinţa vorbitorilor.

Rusa, mai puţin supusă analitizării (dat fiind că a intrat în contact cu mult mai puţine limbi decît engleza) nu şi-a pierdut trăsăturile de limbă „activă", fiind şi oarecum aproape de tipul ergativ. Şi în urma contactelor cu limbi sintetice, „ergative" şi „active".

---

[1] Arakin*, Op.cit.*
[2] David Denison, *English Historical Syntax*, London, 1993.
[3] Klimov*, Ibid.*
[4] Szemerenyi, *Op.cit*.
[5] Wilfried Lehmann. *Pre-Indo-European*, Washington: Institute for the Study of Man, 2002, preluat de pe situl Texas University at Austin; Gamkrelidze-Ivanov, *Op.cit*.
[6] Klimov, *Ibid.*

BDD-A24223 © 2009 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:03:53 UTC)

Acelaşi fapt de istorie este ignorat (sau nu intră în sfera de interes) – rusa a fost influenţată de limbile fino-ugriene, de tipul: *У него уехано* în loc de *Он уехал, У волков тут идено* în loc de *Тут шли волки; Было идено, Было проехано, У меня есть* în loc de *Я имею* (intensificîndu-se o construcţie deja existentă în indo-europeană).

Şi „fatalismului" limbii ruse, dedus din frecvenţa ridicată de utilizare a cuvîntului *судьба* („soartă") în rusă, poate fi pus sub îndoială dacă de ţine cont de studiile statistice care au dovedit o distribuţie cel puţin egală, de fapt, (mult) mai mare a vocabulei respective şi a sinonimelor acestora (*удел*, *жребий, участь, предопределение, провидение, предначертание, предрешённость* sau *везение, невезение, удача, неудача, фортуна, фарт* sau a adjectivelor *фатальный, фаталистичный, роковой, предрешённый, судьбоносный, предначертанный, предопределённый* şi a celor din cîmpul semantic adiacent, *обречён, обречённый şi обречённость; безнадёжно, безнадёжный şi безнадёжность*, în operele unor clasici ai literaturii engleze şi americane[1].

Criticile aduse concepţiei expuse de Wierzbicka (faptul că ignoră sau aderă la surse „incorecte politic", că, pe de altă parte, nu recurge la datele furnizate de istoria limbii şi de tipologie în mod echilibrat, pînă la acuza, implicită sau explicită, de viziune părtinitoare şi „standarde duble" aplicate limbilor pe care le compară) nu sînt întrutorul îndreptăţite, deoarece pornesc de la o bază de discuţie diferită. Anna Wierzbicka nu face axiologie, ea propune nu atît o „explicare" a unor fapte de limbă cercetate în plan sincronic, ci un „exerciţiu de metodă", util şi prin latura „emotivă", inclusiv în predarea acestei limbi. Productivitatea analizelor derivate din lucrarea prezentată aici şi folosul pentru descrierea/ prezentarea unor fapte de limbă nu pot fi negate, după cum putem vedea într-o lucrare colectivă recentă[2], apărută din nevoi similare, de „explicare, explicitare, aproximare" a limbii (ruse).

Nu putem fi de acord cu părerea unor critici ai Annei Wierzbicka care implică că teoria acesteia ar susţine ideea despre inferioritatea unei structuri lingvistice care nu coincide cu cele ale „limbilor occidentale" („europene"). Este evident că lucrările lingvistei, în particular cea la care ne-am referit aici, au reflectat preocupările pe plan mondial legate de mişcare pe piaţa liberă, care presupuneau schematizări inevitabile. Putem concluziona că, prin lucrarea sa dedicată limbii ruse, Anna Wierzbicka a oferit o viziune şi o metodă de descriere a limbii ruse în sincronie cu preocupări din alte domenii

[1] Realizat de Zaretsky în aplicînd programul SearchInform Desktop pe un corpus din opera lui Puşkin, Dostoievski, Cehov etc. şi pe unul de traduceri din clasici ai literaturii engleze şi americane şi universale (W. Irving, H. Beecher-Stowe, H.D. Thoreau, H. Melville, N. Hawthorne, George Eliot, L. Carrol, M. Shelley, O. Wilde, R.L. Stevenson, W.M. Thackeray, Ibsen etc.)

[2] A se vedea, de exemplu, Anna Zalizniak, Irina Levontina, Aleksei Şmeliov, *Ключевые идеи русской языковой картины мира*, http://www.lingvoda.ru/transforum/articles/zaliznyak_a1.asp. Viabilitatea ideilor Annei Wierzbicka în domeniul lingvisticii aplicate este incontenstabilă, după cum am avut prilejul de a constata nu numai prin lucrările menţionate în bibliografie, ci şi personal, cu prilejul unui stagiu de specializare la Institutul „Puşkin" din Moscova.

BDD-A24223 © 2009 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:03:53 UTC)

precum şi (re)surse pentru continuarea cercetărilor lingvisticii culturale. Dincolo de ceea ce ar putea părea criticabil din perspectiva „lingvisticii tradiţionale" sau poate fi contrazis de date statistice are aplicabilitate atît în studiile de lingvistică precum şi în cele de „cultură a afacerilor"[1].

Summary

This paper revisits Anna Wierzbicka's view on *The Russian Language* (In: A. Wierzbicka. *Semantics, Culture, and Cognition*) and gives a brief account of this important theoretical perspective in contemporary semantics; sketches some possible tracks for a criticism of this view, with reference to linguistic typology, language history, statistics; acknowledges the practical use of Wierzbicka's theory in Russian language teaching and in the study of cross-cultural communication.

[1] După cum se poate vedea şi în lucrările clasice din domeniul „culturii afacerilor" şi „economometrie" ale clasicilor domeniului Edward T. Hall, Fons Trompenaars şi Geert Hofstede (http://www.geert-hofstede.com/), Fons Trompenaars sau din altele, mai rapide întocmite, de exemplu, Richard Hill, *WeEuropeans*, 2001.

BDD-A24223 © 2009 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:03:53 UTC)